

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

ПАПА ГРИГОРИЈЕ VII ХИЛДЕБРАНД И ЊЕГОВО ПОИМАЊЕ СВЕТОВНЕ
И ДУХОВНЕ ВЛАСТИ

**СТРУЧНЕ КОМИСИЈЕ ЗА ПРЕГЛЕД И ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ
ДИСЕРТАЦИЈЕ**

На седници Наставно-научног већа Православног богословског факултета Универзитета у Београду, одржаној 12. септембра 2017. године, изабрани су чланови Стручне комисије за преглед и оцену докторске дисертације под насловом *Папа Григорије VII Хилдебранд и његово поимање световне и духовне власти*, и то: др Радомир Поповић, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду; др Радивој Радић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду; и др Раде Кисић, ванредни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду. Након нове одлуке Наставно-научног Већа од 12. децембра 2017. године и читања исправљене и допуњене дисертације и међусобног консултовања, Комисија има част да Већу поднесе следећи Реферат.

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Борис Милинковић је рођен 12. јуна 1980. године у Горажду, Босна и Херцеговина, од оца Ратка и мајке Данице рођ. Јовичић. Основну школу похађао је у Горажду и Београду, а Средњу електротехничку школу завршио је у Теслићу. Дипломирао је на Богословском факултету Универзитета у Источном Сарајеву, у Фочи, на тему: „Просветно-педагошки рад епископа др Никодима Милаша“. У чин ђакона рукоположен је 27. септембра 2001. године, у храму Св. Архангела Михаила у манастиру Крка, а у чин свештеника 30. септембра 2001. године, у Саборном храму Успења Пресвете Богородице у Шибенику. Од школске 2002/03. до краја 2010/11. године предавао је у Богословији Св. Три Јерарха у манастиру Крка. Професорски испит положио пред комисијом Светог Архијерејског Синода, 7. децембра 2009. године, у Београду, одбранивши рад на тему: „Однос Цркве и државе у вријеме Св. цара Константина Великог“. Служио је на парохијама у Кистању, Дрнишу и Книну у Епархији далматинској, а од 15. јула 2011. године парох је

у Инђији, Епархија сремска. Од 4. фебруара 2013. године обавља дужност архијерејског намесника сремско-карловачког. Говори енглески језик. Ожењен Сузаном, са којом има Филипа (2002), Ану (2004) и Ангелину (2015).

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања докторске дисертације *Папа Григорије VII Хилдебранд и његово поимање световне и духовне власти* јесте истраживање ширег контекста и сврхе реформи које је спроводио папа Григорије VII, као и разматрање папиног схватања односа између световне и духовне власти. Кандидат у раду настоји да на основу анализе доступних извора и литературе, али и синтезе изведених закључака, докаже да је рад папе Григорија VII на црквеним реформама у XI веку био много више од реформе црквеног живота које су се односиле на проблеме симоније, николаитизма и лаичке инвеституре, односно да је то био покушај стварања теократске монархије. Кандидат је успешно применио научну методологију и показао да борба папе Григорија VII за световну власт и теократску монархију није настала као повратна реакција на положај у којем су се папство и Црква нашли у односу на световну власт. Тако је кандидат успео да потврди хипотезу да борба папе Григорија VII за теократску монархију није споредни производ црквених реформи, већ један од циљева његовог реформског рада и да је његово поимање световне и духовне власти на тај начин одређено.

Кључно питање односно примарни задатак дисертације био је да се установи какав је однос папе Григорија VII према световној власти, како би сена тај начин разумело његово поимање световне власти. Пре тога је кандидат одговорио на питање о правцима црквених реформи у годинама које су претходиле понтификату папе Григорија VII. Осим самих проблема у оквиру црквених реформи, њиховог настанка, развоја и узрока, проучава се какав је био ток истих у време неколико папа у XI веку, као и каква је била улога немачких владарâ у решавању проблемâ у вези са реформама. У оквиру овог дела истраживања, аутор се посебно осврнуо на монашке реформе које су потекле из манастира Клини, као и на њихову повезаност са општим црквеним реформама у XI веку у Римској Цркви, односно на просторима ингеренција римског епископа. Мање истраживање инкорпорирано у овај сегмент дисертације јесте и анализа улоге монаха Хилдебранда у спровођењу реформи у том периоду. Као средишњи циљ истраживања, кандидат је апострофирао објашњење праваца црквених реформи у време понтификата папе Григорија VII, као одговор на питање, какво је било поимање духовне власти овог папе. Овај део истраживања започиње анализом хронолошки поређаних догађаја у оквиру одређивања тренутка почетка григоријанских реформи, односно почетка реформи у којима је водећу и пресудну улогу имао папа Григорије VII. Како би ово одредио кандидат је разматрао можда и најважнији историјски извор – *Dictatus papae*. После анализе извора где је сам папа изложио своје виђење духовне власти, важан елемент у оквиру

решавања овог задатка било је и разматрање односа папе Григорија VII и немачког краља Хенриха IV, у оквиру којег су наглашене последице догађаја у Каноси, и даља анализа односа световне и духовне власти. Веома је значајан и кандидатов осврт на ширу акцију папе Григорија VII у политичком контексту, односно његов однос према норманским владарима и хрватском краљу Димитрију Звонимиру. Последњи задатак кандидата био је да на основу два издвојена правца реформи, одговори на питање какве су биле опште карактеристике идеје теократске власти папе Григорија VII. Кандидат је успео да синтетички представи предмет и циљеве и дође до закључака о поимању односа између световне и духовне власти код папе Григорија VII Хилдебранда.

3. Кратак опис садржаја дисертације

На самом почетку докторске дисертације Борис Милинковић даје резиме са кључним речима (на српском и енглеском језику), после којег следи садржај (на српском и енглеском језику). Пре самог текста кандидат је позиционирао списак скраћеница као литературу (у три дела: Извори; Студије, енциклопедије, речници; и Електронски извори) те се определио за такву методологију навођења у самом раду. У поглављу насловљеном као *Увод* (стр. 1-8), најпре говори о значају и актуелности појмова који ће бити највише коришћени у свом раду, а онда развија циљ и основне задатке, у складу са коришћеном библиографијом. Саставни део увода јесу и два потпоглавља: прво, са сажетим биографским подацима папе Григорија VII Хилдебранда; и друго, које представља својеврсни осврт на анализе односа папе Григорија VII Хилдебранда и световне власти у светској литератури XX и XXI века. Све студије, које у уводу кандидат помиње, и које је – уједно – и користио приликом рада на докторској дисертацији настале су на Западу, као производ рада и протестантских и римокатоличких историчара. Нажалост, на Истоку овај проблем није био нарочито и детаљно анализиран. Тема односа папе Григорија VII према световним властима углавном се проучавала у склопу свеобухватне анализе црквених реформи, што је за последицу имало о конкретној теми односа папе Григорија VII према световним властима општег суда о црквеним реформама у том периоду, али и посебно мишљење о конкретној теми односа папе Григорија VII према световним властима.

Научно истраживање кандидата подељено је у четири дела, која уз увод и – на крају – закључак компетентно износе тему *Папа Григорије VII Хилдебранд и његово поимање световне и духовне власти*. Кандидат се у првом делу бави животописом папе Григорија VII Хилдебранда, са потпоглављем под називом *Хилдебранд - Папа Григорије VII и световна власт у историјској литератури*. Друго поглавље кандидат је насловио *Проблем односа између световне и духовне власти и почетак црквених реформи у XI веку*, са потпоглављима: *Основне карактеристике односа између световне и духовне власти на Западу до реформи у XI веку*, *Црквене реформе пре папе Григорија VII*; *Проблем лаичке*

инвеституре, симоније и николаитизма у XI веку; Римске папе и реформе у XI веку (Григорије VI; Лав IX; Виктор II; Стефан IX; Никола II; Александар II); Немачки владари и црквене реформе у XI веку (Хенрих III; Хенрих IV); Манастир Клини и реформе; Улога монаха Хилдебранда у црквеним реформама у првој половини XI века; и Правац реформи у првој половини XI века. Треће поглавље Папа Григорије VII Хилдебранд као реформатор конципирано је хронолошки и дели се у шест комплементарних целина: Почетак Григоријанских реформи; Значај документа Dictatus papae у реформама; Папа Григорије VII и краљ Хенрих IV; Догађај у Каноси и његова улога у развоју реформи; Савез папе Григорија VII са Норманима; Димитрије Звонимир и „Потврда земаљске власти“ папе Григорија VII; и Правац реформи папе Григорија VII. Затим четврта целина носи назив Утицај ставова папе Григорија VII на даљи развој односа световне и духовне власти у хришћанском свету, где је кандидат посебно одвојио и обрадио тему Идеја теократског царства папе Григорија VII.

Друго поглавље *Проблем односа између световне и духовне власти и почетак црквених реформи у XI веку* кандидат започиње прегледом основних карактеристика односа између световне и духовне власти на Западу до реформи у XI веку. Кандидат анализира став папе Геласија по питању односа световне и духовне власти у контексту утицаја идеја блаженог Августина као и даљи развој односа између световне и духовне власти (стр. 19–32).

Будући да дисертабилност саме теме дисертације у значајној мери почива на истраживању укоренености идеја папе Григорија VII у претходну традицију проф. Кисић сматра да је овом питању морала бити посвећена већа пажња у раду, односно да је само истраживање требало бити много више базирано на изворима.

Кандидат рад даље наставља анализом основних проблема између световне и духовне власти, а папа Григорије VII је апострофирао три: проблем симоније, лаичке инвеституре и николаитизма; у чијем решавању је папа видео решење проблема дотадашњег стања у односима световне и духовне власти. Уз увођење у саму анализу датих проблема, кандидат сада наводи и идеју о реформи живота унутар монашких заједница, те наглашава правац самих реформи. У првом потпоглављу другог дела, *Црквене реформе прије папе Григорија VII* (стр. 33–36), кандидат анализира деградацију саме папске службе у датом периоду, која се огледала у различитим сегментима црквеног живота, а сваки од тих сегмената је био у вези са борбом за власт и богатством. Осим моралне декаденције и неспособности која се манифестовала на различите начине кроз понашање појединаца и њихов приступ службама које су обављали, кандидат добро истиче и проблем у начину на који су вршена постављања и свргавања појединих папа. Друго потпоглавље кандидат именује – *Проблем лаичке инвеституре, симоније и николаитизма у XI веку* (стр. 36–47), и хвата се у коштац са три основна проблема, која је дијагностиковао у ранијем потпоглављу. Кандидат истиче да проблем трговине црквеним службама и положајима, као и коришћење утицаја световне власти за задобијање истих није био искључиво везан за папску катедру, већ и за све нивое клира. Уз

николаитизам, односно појаву ожењеног свештенства свих степена, и неодвојиво везан за симонију, проблем лаичке инвеституре постао је корен неразумевања и превирања у односима световне и духовне власти у XI веку. Кандидат истиче да је лаичка инвеститура кључни проблем, који је неминовно изродио остала два, за црквену историју битна проблема, уз истицање једне последице таквог стања, а то је намера световних владара да врше контролу црквених прихода, односно материјалних средстава. У овом контексту кандидат указује и на савремене ставове о датим проблемима, када наглашава да постоји раширено мишљење да је настанак националних држава индиректни узрок за појаву лаичке инвеституре. У таквој ситуацији, појаву симоније кандидат описује као непосредан узрок лаичке инвеституре, и то тако што су њеним јачањем створени и услови да неко други, осим црквеног клира, користи утицај на ступање клирика на неку од црквених служби. Описујући трећи проблем, кандидат наговештава да се не може тачно утврдити међусобна узрочно-последична веза између прва два, већ описана проблема, са трећим – николаитизмом.

После објашњења дијагностикованих проблема кандидат се опредељује да у посебном потпоглављу – *Римске папе и реформе у XI веку* (стр. 47–70), из историјске перспективе изложи какав је био однос римских епископа тог доба (Григорија VI, Лава IX, Виктор II, Стефана IX, Николе II, Александра II) према реформама у Цркви током XI века. Кандидат почиње описом догађаја у доба понтификата Григорија VI (1045–1046), који је на сабору у Сутрију показао добру вољу да учини неки озбиљнији корак у правцу сређивања стања у којем се тадашње папство нашло, тако да су папа Григорије VI и краљ Хенрих III са истим намерама почели да раде на покретању реформи. Кандидат наглашава да је краљ Хенрих III у великој мери користио свој утицај после абдикације Григорија VI како би на папску катедру били бирани кандидати немачког порекла, али у томе успева тек после два кратка понтификата папâ Климента II и Дамаса II. Труд папе Лава IX (1049–1054) на пољу реформи је био усмерен ка потпуном заживљавању реформских идеја у пракси, јер је желео да у што краћем периоду у потпуности обнови папство, тако што ће га у моралном погледу заједно са целокупном јерархијом подићи на виши ниво. У том историјском контексту, ступање Хилдебранда на сцену реформи догодило се одмах после оставке Григорија VI и избора Лава IX. Дакле, кандидат исправно уочава да је припремни период од неких десетак година за реформе у Цркви на Западу био повезан са доласком папе Григорија VII на римску катедру. Кандидат истиче и његову мудрост у спровођењу реформи јер је пре доласка на катедру, Григорије VII препустио да прво Виктор II (1055–1057) постане папа, а да му Хилдебранд буде у најближем окружењу, како би и даље играо једну од водећих улога у организовању и спровођењу реформи. Упркос кратком понтификату, Виктор II је одржао велики број сабора на којима је основна тема била борба против симоније и против свештеничког брака. У раду тих сабора, покретачка снага је био управо Хилдебранд. Кандидат наводи да папа Стефан IX (1057–1058), чији је понтификат трајао осам месеци, није спадао у ред истомишљеника краља Хенриха III, пошто је његов рођени брат био највећи

краљев политички супарник на простору Северне Италије, али је опет Хилдебранд ступио на сцену и посредно учествовао у помирењу папе и немачког краља. Кандидат наглашава да је избор наредног папе почивао на ауторитету Хилдебранда, који је био на путу у тренутку избора новог папе. Сабор у Сијени, који је посредно организовао Хилдебранд, реаговао је врло брзо, а за новог папу је изабран Никола II (1058–1061). Кандидат истиче да је избор новог папе-реформатора подржан и од стране немачког двора, што је и била Хилдебрандова намера у тренутку који је могао да поремети односе у самој Цркви на Западу због избора антипапе Венедикта. У току понтификата папе Николе II развијан је реформаторски дух, чији носилац је био Хилдебранд. Захваљујући свим догађајима који су везани за понтификат папе Николе II реформски покрет је доживео веома битан корак напред по питању самосталности Цркве у односу на лаички елемент, а посебно у односу на световне владаре. Кандидат те заслуге приписује Хилдебранду, што је између осталих био циљ овог докторског истраживања. Међутим, у контексту политичких промена кандидат наводи да опет долази до неслоге у Цркви, пошто се упоредо са папом Александром II појављује и антипапа Хонорије II. Папа Александар II (1061–1073) је после решења сукоба и јасне и јединствене потврде свога избора, сву своју енергију усмерио ка реформама. Захваљујући таквом развоју ситуације, али и дужини понтификата, овај папа је оставио велики траг у историји Цркве, који се пре свега огледао у интензитету спровођења реформи. Овде се кандидат хвата у коштац са веома сложеним праћењем паралелних догађаја на релацији Црква – световни владари на Западу. Он прати и анализира историјске изворе који се баве и политичким и црквеним догађајима. Почетак самосталне владавине краља Хенриха IV кандидат карактерише као један од најзначајнијих догађаја који је везан за односе Цркве према световној власти а који се догодио у време понтификата папе Александра.

Следеће потпоглавље другог дела јесте *Немачки владари и црквене реформе у XI веку* (стр. 70–88), у коме кандидат наставља анализу политичког стања у средишњим деловима Западне Европе, а све то у контексту односа немачких краљева према римским епископима. Кандидат наглашава да су за спровођење реформи и за њихов коначни облик и циљ, поред папа, заслужна и двојица немачких владара. Самим тим је за стварање слике односа световних владара према папству неопходно представити њихове ставове и методолошки пратити њихов рад и однос према папама у свим друштвеним аспектима. Кандидат то чини анализирајући рад и живот краља Хенриха III и Хенриха IV. Кроз сагледавање њиховог односа према папству кандидат истиче ставове световних владара који су утицали на појаву и развој реформи у Цркви. Кандидат је показао да су немачки краљеви у управљању и државом и Црквом веома вешто успевали да држе све конце у својим рукама. На пример, кандидат наводи да се клинијевски реформатори са краљем нису слагали по питању лаичке инвеституре. Кандидат наводи да по том питању није било отвореног сукоба између реформатора и краља јер су црквени великодостојници који су желели да обнове црквени живот знали да се против уплитања тосканског племства у организацију и живот Цркве не могу изборити без војне помоћи

немачког двора. Дакле, све реформске акције али и оне политичке које су биле иза наглашених реформи, кандидат препознаје и методолошки испраћа до краја – од постављене хипотезе до закључка до којег је дошао уз помоћ анализе историјских извора. У овом потпоглављу синтетички и јасно су наведени су најважнији догађаји из живота поменутих немачких владара и њихов однос са папама у Риму и прецизно су описани у контексту реформи у Цркви. Након што је кандидат у претходном потпоглављу о животу немачког владара поменуо реформе и манастир Клини, сада се у посебном потпоглављу – *Манастир Клини и реформе* (стр. 88–99) – опширније бави описом манастирског реформског деловања. Кандидат овде уочава да је веома раширено мишљење да су клинијевске реформе биле усмерене искључиво на начин живота у монашким заједницама. Сходно изостанку интересовања за устројство клира у градовима кандидат такође закључује да би клинијевски реформисти требало да буду незаинтересовани за световни живот. Узрок тога кандидат види у чињеници да су монаси својим начином живота били потпуно одвојени од света, али оставља питање, колико су клинијевци заиста успели у спровођењу свог основног циља, односно завођења монашке дисциплине, отвореним за даља истраживања. Живот у манастиру Клини јесте одисао дисциплином у поретку, али кандидат истиче да се то не може рећи за строга живота у аскетском погледу. То кандидат наводи зато што су поред најпознатије карактеристике, односно строгости поретка у самом манастиру, остале одлике биле раскош и богатство како самог Клинија, тако и свих манастира у њиховој заједници. Кандидат закључује да је, ако се посматра у контексту живота у Клинију и реформи које заговарају монаси-реформатори, потпуно контрадикторно било свргавање немачког краља Хенриха IV. Кандидат поставља и кључно питање: ако је папа Григорије VII своје реформе темељио на клинијевским реформама, како се онда у унутрашње црквено уређење уклапа свргавање једног краља, а све то у контексту теме поимање световне и духовне власти папе Григорија VII? Управо на том месту, кандидат започиње ново потпоглавље – *Улога монаха Хилдебранда у црквеним реформама у првој половини XI века* (стр. 99–110). Значајно је што се кандидат овде опредељује за период пре него што је Хилдебранд постао папа, јер онда се онда могу пратити његове идеје из периода када је утицао на дешавања у Цркви на Западу а пре самог понтификата. То заслужује пажњу зато што је он био у пратњи папе Григорија VI до његове смрти. После тог догађаја, Хилдебранд одлази у манастир Клини, а на том месту кандидат наводи да постоји теорија да то није био први његов одлазак у Клини, већ да је, и пре периода који је провео као капелан код папе Григорија VI боравио у Клинију. Без обзира на то да ли је то био његов први долазак у средиште реформи монашких заједница или није, јасно је да је тај његов боравак показатељ намере да и даље остане у оквиру реформске заједнице. Кандидат добро запажа да се то време проведено у Клинију, где је Хилдебранд можда био и настојатељ, доживљава као период у којем је он, захваљујући окружењу, много урадио на пољу свог усавршавања у свим сегментима монашког живота. Та чињеница Хилдебранда ставља у једно од средишта реформских борби, с обзиром на улогу Клинија у црквеним реформама и улогу самог настојатеља Клинија у реформама манастира унутар клинијевске заједнице, која је тада била једна од

најутицајнијих на Западу. Кандидат истиче и да по питању Хилдебрандовога утицаја на начин рада римских папа нема места за сумњу. Јасно је да су главни елементи реформи спровођени веома активно под његовим утицајем: одржавани су сабори, вршене екскомуникације противника реформи, а све у сврху остварења три основне реформске идеје. Хилдебрандов утицај на доношење одлука и повлачење тих потеза везаних за даље спровођење главних елемената реформи је био очигледан. Папа га је поставио за свог канцелара и именовao га кардиналом ризничарем Римске Цркве. Све то заједно је утицало на то да се о Хилдебрандовој улози у реформама у периоду управе римском катедром папе Александра II створи једна одређена слика. Кандидат добро уочава да је за тај период поред Хилдебрандовога утицаја на папу битна и чињеница која пружа заокружену слику стања, а то је константно лош однос између немачког двора и папске катедре током понтификата папе Александра. Кандидат сагледава одлике и сегменте живота Цркве у овом периоду, те закључује да се исте карактеристике уочавају и у доба понтификата папе Григорија VII Хилдебранда. Аутор је зато у посебна потпоглавља одвојио Хилдебрандов живот и рад тако да та сличност између периода помаже да се сагледају карактер, развој и правац црквених реформи у току XI века и личност која на све то утиче. После овога, кандидат посебно издваја потпоглавље, у облику својеврсног закључка целог поглавља, насловљено – *Правац реформи у првој половини XI века* (стр. 110–113) – и заокружује излагање о црквеним реформама и односу црквене и световне власти у доба Хилдебранда. Кандидат кратко анализира идеје о два начела власти папе Геласија у контексту богословља блаженог Августина, а затим закључује да Геласијеви ставови не играју битну улогу све до XI века и то кандидат темељи на историјским изворима и на секундарној литератури.

Циљ реформи у доба Хилдебранда био је да се помоћу црквеног начина функционисања, кроз саборе и њихове одлуке, обнове предањски канони и дисциплина у заједници. Иако је покретање реформи био јединствен циљ који су заједно задали представници и световне и духовне власти, убрзо је на видело изашао различит приступ и разумевање црквених реформи. Пошто је владар немачког краљевства, који је сматран наследником римског цара, своју службу сматрао првосвештеничком, он своју улогу у попуњавању црквених положаја није доживљавао као лаички утицај. Међутим, црквени реформатори су овај проблем схватили сасвим различито. Кандидат наглашава да управо захваљујући различитом погледу на домен лаичке инвеституре од стране световних и духовних ауторитета унутар самих реформи долази до стварања другачијег односа према реформама. Сви потези унутар реформског покрета помогли су да се циљ и правац црквених реформи јасно виде. Иако подршка реформама од стране краља Хенриха III никада није престала, носиоци реформи међу црквеним прелатима су јасно дали до знања да њихов циљ није сведен само на завођење реда и поретка у монашким заједницама и на епископским катедрама по сваку цену. Кандидат истиче да су црквени реформатори својом жељом да потпуно да укину лаички утицај на све сфере црквеног живота, јасно показали да им је једини циљ био потпуно ослобађање папства и осталих црквених положаја од било каквог световног утицаја.

Треће поглавље, *Папа Григорије VII Хилдебранд као реформатор* (стр. 114–118), почиње потпоглављем *Почетак григоријанских реформи* (стр. 118–124) у коме се говори да су реформе зачете и пре Хилдебранда, али да их је он најупечатљивије спроводио и на тај начин његов рад ће утицати на потоње генерације клирика на Западу. Кандидат уочава и анализира променљивост Хилденрадовог става по питању реформских питања, а посебно по питању лаичке инвеституре, јер је она зависила од чињенице на кога се односила борба против лаичке инвеституре у датом тренутку. Најиндикативнији пример те променљивости је папин однос према енглеском краљу Вилијаму Освајачу, који је право инвеституре и, уопште, управљања Црквом у потпуности држао у својим рукама. Иако је папа у неколико наврата покушавао да се договори са краљем, овај се тога права није одрицао. Таква недоследност по питању лаичке инвеституре у ставовима папе Григорија VII је трајала првих пет година његовог понтификата. Већ крајем 1078. године је почео доносити строже саборске одлуке које су се односиле на забрану лаичке инвеституре, као и на последице које је такав поступак повлачио за собом. Кандидат је добро нагласио да је најјаснији елемент реформског рада Григорија VII на основу којег се може препознати његов агресивнији приступ у односу према световним властима по питању лаичке инвеституре – папски документ под називом *Dictatus papae*. Посебна вредност овог докторског истраживања јесте богословско-историјска анализа поменутог документа, која је дата у посебном потпоглављу – *Значај документа Dictatus papae у реформама* (стр. 124–136). Кандидат закључује да је овај папски документ манифест папе Григорија VII о успостављању универзалне теократске монархије. Анализа свих тачака документа и чињеница апсолутне посвећености њиховој реализацији у деловању папе Григорија VII, указује на то да спровођење сваке тачке овог документа осигурава учвршћивање апсолутне папске власти и у духовној и у световној сфери. Једина заједничка идеја свих тачака документа *Dictatus papae* јесте остварење универзалне теократске монархије са римским папом на челу. Кандидат у томе види допринос ове докторске тезе на богословско-историјском пољу.

После ове анализе, кандидат хронолошки прати однос папе Григорија VII и краља Хенриха IV и истиче неколико момената који објашњавају однос духовне и световне власти, а том потпоглављу даје назив – *Папа Григорије VII и краљ Хенрих IV* (стр. 136–152). Кандидат, следујући савременим историчарима на Западу, наглашава да је овај део историје односа између Цркве и државе у Западној Европи недовољно проучен и да је захваљујући томе створена слика да улога папе Григорија VII није толико важна у том односу. Разлог томе је, како кандидат наводи, управо чињеница да је прича о папином сукобу са краљем Хенрихом IV стављена у други план и да папи управо због те епизоде није дат одговарајући значај на Западу. Кандидат сматра да је штета која је начињена приликом описа односа између Цркве и државе у историографији била велика. У истраживању је показано да је сукоб, изазван после одлука сабора у Вормсу, надживео обојицу протагониста овог сукоба. Кандидат уочава да је први званични документ који сведочи да је сукоб донекле превазиђен донесен тек 1122. године, односно тек онда када је склопљен конкордат између папске

катедре и немачког краљевства у Вормсу. То довољно говори о утицају овог сукоба на развој односа између Цркве и државе, као и на однос између папе Григорија VII и краља Хенриха IV у времену након сукоба. После овог сегмента истраживања, кандидат истиче један веома важан догађај чије су се последице осетиле и у Цркви и у световној власти на Западу, а то потпоглавље именује – *Догађај у Каноси и његова улога у развоју реформи* (стр. 152–163). Оно што ће се десити после међусобних осуда и оптужби између папе Григорија VII и краља Хенриха IV довело је до потпуно непознатог стања у односима између световне и духовне власти. Чињеница која се ни у једном историјском извору, као ни литератури никако не доводи у питање јесте спремност краља Хенриха у том тренутку да са папом Григоријем нађе заједнички језик и превазиђе насталу ситуацију. После описа догађаја у Каноси кандидат наглашава да папа Григорије у таквој ситуацији, у којој је вероватно био и под утицајем присутних у Каноси, није имао никаквих аргумената на основу којих би одбио да ослободи краља Хенриха од осуде са римског сабора и не прихвати његово покајање. У том контексту кандидат сада анализира и понашање папе после догађаја у Каноси и наглашава прво писмо после Каносе, које папа шаље немачком племству и у коме Хенриха назива краљем, иако одлука о екскомуникацији званично није била укинута. Кандидат посебно, користећи историјске изворе, анализира улогу папе у сукобу краља са племством који ће се убрзо десити. Осим негативних последица по краља после догађаја у Каноси, циљ реформи, који је био утемељен на начелу јединства и једнакости световне и духовне власти, у потпуности је био нарушен и од стране папе Григорија и краља Хенриха. По питању регулисања односа између световне и духовне власти у оквиру црквених реформи у XI веку, кандидат препознаје обострану одговорност у нарушавању основних принципа самих црквених реформи.

После истраживања односа папе са немачким владаром и великашима, кандидат се у наредном потпоглављу (*Савез папе Григорија VII са Норманима* – стр. 163–172) бави односом са другом војном силом и важним политичким фактором на Западу – Норманима. Веза папе Григорија VII са Норманима обележила је сам крај његовог понтификата, а своју последњу борбу против Хенриха IV папа Григорије VII је водио у савезу са Норманима, који су стали у одбрану папске катедре зато што су се уплашили да би поход Хенриха IV на Рим значао и окупацију Јужне Италије која је сматрана норманским поседом. Иако је краљ Хенрих IV освојио Рим захваљујући изостанку подршке римског племства папи Григорију VII, Нормани су касније повратили Рим али уз велику штету од пљачки и терора Вискардове војске. Међутим, римско племство је у толикој мери било огорчено на поступке норманске војске да су и они и папа Григорије VII морали напустити Рим. Кандидат наводи да је савезништво папе Григорија VII са Норманима од самог почетка имало своје успоне и падове, тако да њихов последњи савез наглашава као парадигму свих претходних који су били склапани из обостраних интереса. Поред две кључне тачке односа духовних и световних власти у доба понтификата Григорија VII кандидат анализира и папин однос са великашима из балканског региона. То потпоглавље је названо – *Димитрије Звонимир и Потврда земаљске власти папе Григорија VII* (стр.

172-181). У овом истраживању које се тиче односа световне и духовне власти у оквиру григоријанских реформи важно место заузима и питање односа папе Григорија VII и Димитрија Звонимира, краља Хрватске и Далмације. Иако локални историчари у односу Григорија VII и краља Димитрија Звонимира виде негативно дејство папиног утицаја, ипак наглашавају да су григоријанске реформе промениле слику европског друштва почетком другог миленијума, посебно на просторима где су се развијале националне Цркве као што је то био случај са Хрватском. Кандидат закључује да је политичко деловање папе Григорија VII стварало проблеме између европских владара различитих националности, док је у случају његовог односа за краљем Димитријем Звонимиром постојећи раздор унутар једног народа под његовим утицајем још више продубљен. Закључак овог поглавља садржан је у потпоглављу *Правац реформи папе Григорија VII* (стр. 181–186), у коме је кандидат изложио перспективе реформи које је додатно систематизовао у следећем, четвртном, поглављу.

Последице реформи које је спроводио папа Григорије кандидат анализира у последњем поглављу – *Утицај ставова папе Григорија VII на даљи развој односа световне и духовне власти у хришћанском свету* (стр. 187–194), уз истицање систематизованих тврдњи у потпоглављу: *Идеја теократског царства папе Григорија VII* (стр. 195–213).

У *Закључку* (стр. 214-219) кандидат сажима и истиче сазнања и закључке до којих је дошао у својој дисертацији.

На крају дисертације налази се биографија аутора (стр. 220).

4. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Резултат и научни допринос докторске дисертације очитује се у следећем:

Пре свега треба констатовати да је кандидат успешно и исцрпно истражио и презентовао тему дисертације, користећи историјске изворе и савремене студије на дату тему. Самосталним и систематским приступом анализирао је и прегледно изложио све главне аспекте деловања папе Григорија VII у контексту односа духовне и световне власти. Ово је посебно значајно када се у виду има чињеница да је тема комплексна, као и да је ово прва обимнија студија о папи Григорију VII на српском језику. Дисертација је урађена по методолошким и научним начелима. На тај начин, кандидат је, остварујући циљ дисертације, успешно показао и да су реформске активности у Цркви на Западу у доба понтификата Григорија VII битно утицале на будућа богословско-историјска дешавања у Цркви на Западу.

Допринос овог рада представља и историјски приказ реформског покрета у доба папе Григорија VII у контексту односа духовне и световне власти, а потом и приказ каснијих утицаја григоријанске реформе у погледу односа између световних и духовних власти.

У српској богословско-историјској научној средини ова дисертација представља значајан допринос разумевању историјских феномена на територији Западне Европе у периоду после Великог раскола (1054). Са друге стране, овом дисертацијом је на досадашња достигнућа истраживача са Запада дат теолошко-историјски осврт истраживача који потиче из православне богословске средине.

5. Закључак

Докторска дисертација свештеника Бориса Милинковића под насловом *Папа Григорије VII Хилдебранд и његово поимање световне и духовне власти* урађена је у складу са одобреном пријавом теме дисертације, при чему проф. Кисић задржава мишљење изнесено на стр. 4. Дисертација је оригинално и самостално научно дело, урађена по начелима историјске методологије. Стога, Комисија са задовољством констатује да овај рад испуњава научне нормативе докторске дисертације и предлаже Наставно-научном већу Православног богословског факултета Универзитета у Београду да одобри јавну одбрану овог рада.

У Београду, 16. април 2018. године.

Чланови Стручне комисије за преглед и оцену дисертације:

1. _____

др Радомир Поповић, редовни професор Православног богословског
факултета Универзитета у Београду

2. _____

др Радивој Радић, редовни професор Филозофског факултета
Универзитета у Београду

3. _____

др Раде Кисић, ванредни професор Православног богословског факултета
Универзитета у Београду